

Радикалізація організованої злочинності – організоване насилля

Копан Олексій Володимирович – Перший заступник Керівника Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, доктор юридичних наук, професор

В статті акцентовано увагу на проблемі протидії радикалізації проявів організованої злочинності в сучасних умовах.

Ключові слова: організована злочинність, насилля, агресія, війна, безпека.

Експертами ООН зазначається, що “картина, яка існує по організованій злочинності, далека від правди” [1], якщо скласти воедино різні елементи – тероризм у співвідношенні з безмежним насиллям, можливість володіння зброєю масового ураження, організовану злочинність, ослаблення державних систем і пріоритет насилля – виникає нова радикальна загроза. На фоні того, що у своєму розвитку та трансформації організована злочинність є досить динамічним негативним соціальним явищем, її представники не обмежені не тільки державними кордонами, а й загальнолюдськими, соціоетичними, національними цінностями, їх позанаціональний інтерес – отримання наживи, уможливується реалізація насилля в соціально-політичній сфері, що створює умови радикалізації проявів організованої злочинності, організації насилля.

Юридичний підхід до розгляду проблеми протистояння насильству має особливо важливе значення в аспекті формалізації норм суспільного життя. Право як джерело справедливості в суспільстві несе в собі головну мету суспільного ладу – існування держави, забезпечення безпеки індивіда і суспільства в цілому, тобто боротьби з насильством. Через свої норми право фіксує прояви насильства та алгоритми дії щодо протистояння йому.

Формально-юридичний підхід потребує відповіді на запитання: “Який ступінь насильства складає агресію?” Відповісти можна тільки залежно від обставин кожного конкретного випадку, а не апріорно. Будь-яке юридичне визначення агресії було б штучно створеним, недостатньо повним, щоб охопити всі можливі випадки агресії, бо методи агресії безперервно розвиваються (концепція природного розуміння агресії – Жан Спіропунос). Формально-юридична оцінка агресії потребує встановлення: а) факту вчинення насильства; б) факту вчинення насильства з агресивними намірами.

Неможливість соціуму самостійно протистояти такій найнебезпечнішій формі насильства, як агресія, підвищує роль держави, її необхідність продиктована характером суспільного життя, потребою регулювання соціальних процесів у напрямі захисту соціуму від актів учинення насильства, підтримки його загального добробуту.

Статус держави зумовлює активність дій у справі протистояння агресії але, на відміну від агресивної сторони, вони мають легітимний характер, і тому держава в усякій суперечці, тривалістській якій могла б загрозувати злагоді і безпеці в суспільстві, повинна будувати свою діяльність, насамперед на прагненні подолати конфлікти мирними засобами. Агресивність у діях повинна розглядатись як ознака нелегітимного, протиправного характеру діяльності чи то індивіда, чи то державних структур, якого б рівня вони не були. Агресія як виявлення соціального буття не може сприйматися у вигляді природного явища, тобто ні в якому разі вона не повинна бути віднесена до числа заходів щодо реалізації потреб індивіда чи системи. Таким чином, можемо говорити про агресію, як про заходи для досягнення інтересів, які мають злочинну мету, реалізація в життя яких пов’язана з вчиненням насильства. Небезпека агресії полягає в тому, що це поняття полярне поняттям “захист”, “оборона”. Поняття “агресія” охоплює процеси, визнані суспільством неприпустимими для розв’язання проблем, пов’язаних з задоволенням потреб та інтересів індивіда.

Агресія характеризується категоріями: напад, мета, насильство. Агресію як самостійне поняття можна визначити як насильницькі дії, пов’язані з нападом, які мають на меті реалізацію злочинної волі, є крайньою формою виявлення конфронтації, загостренням протиріч, яке переросло в активну фазу процесу протистояння конфліктуючих сторін у вигляді вчинення напа-

ду однієї сторони на іншу. Однак слід ураховувати, що в окремих випадках мирні засоби врегулювання актів агресії можуть виявитися недостатніми, і для підтримки чи встановлення злагоди і безпеки в суспільних відносинах легітимні системи чи окремих соціум змушені вдаватися до примусових заходів і, можливо, з використанням активних дій у вигляді нападу. В такому випадку мова йде про акт боротьби соціумів. Проте застосування подібних заходів – дуже серйозний крок, і здійснити його може лише сторона, що чинить оборону, тільки у виняткових випадках. Уся система примусових заходів не має на меті заборону нападу, а лише використання його у процесі реалізації злочинної волі як засобу. Небезпека використання нападу як при агресії, так і при обороні полягає в тому, що увага учасників боротьби обумовлена бажанням знищити противника. Суть нападу агресора криється в тому, щоб нейтралізувати противника, позбавити його спроможності чинити опір заради захисту своїх потреб. У свою чергу, суть дій сторони, яка обороняється, в тому, щоб також нейтралізувати противника, не дати йому чинити опір, не допустити реалізації його інтересів, продиктованих злостью волею самого агресора чи суб'єкта, який ним керує. Цинізм агресора походить з намагання перемогти при відсутності в його діях ознак самопожертви. Ні в якому разі не можна говорити, що агресор реалізує свої потреби. Він реалізує свій інтерес, тобто суб'єктивний фактор існування соціуму. Об'єктивність агресії може бути визнана тільки з позиції жертви, яка є носієм природних прав, на які саме і зазіхає агресор.

На відміну від руйнівного впливу агресії, який порушує формальну структуру суспільних відносин, формальний тип суспільних відносин забезпечує ефективність розвитку соціальних процесів тоді, коли вони: а) об'єктивно відображають усвідомлені суспільством потреби; б) формують механізми, форми і засоби їх задоволення, зокрема й організаційно-правові; в) враховують властиві конкретному типу суспільства закономірності й тенденції суспільного розвитку і спираються на них.

Процес формалізації суспільних відносин є одним з найважливіших заходів щодо запобігання і припинення агресії. Напад стає інструментом, знаряддям вчинення насильства в руках сил, які стали на шлях зла, руйнування суспільства. Формалізація суспільних відносин дає змогу відділити “зерна від плевели”, “зло від добра”. Напад стає злом тоді, коли він громадською думкою визнається несправедливим, і це є непорушною догмою суспільного життя. Проблема полягає в тому, як бути, коли свідомість індивіда не збігається з суспільною свідомістю, зрозумілою і формально закріпленою. Критерієм розв'язання цієї проблеми, на нашу думку, є співвідношення потреб та інтересів соціуму. В цьому співвідношенні закладено основу сприйняття людини як соціуму, а не як агресивної істоти, яка задовольняє свої потреби, зважаючи тільки

на інстинкти. Агресія є виявленням дикості індивіда, небажанням, невмінням стримувати свої інстинкти. Але значно більшим злом є цілеспрямоване здійснення агресії як засобу задоволення власних інтересів. Іншими словами, мова йде не про природну основу агресії, вона є свідомим актом вчинення насильства, набуває ознак зла і стає ним.

Аморальність агресії полягає в тому, що вона демонстративно невизнає, нападаюча сторона хоче завдати шкоди противникові, вчиняються підлість і зло. Дії мають підступний характер, робляться заяви про добрі наміри, а скоюється протилежне. Вчиняються дії щодо дискредитації об'єкта нападу. Агресор, діючи підступно, завуальовує свої істинні наміри. Підступність – це ще одна риса аморальності агресії, її антигуманістичної природи, яка співвідноситься з війною.

Сьогодні війна сприймається як явище реальне, існуюче поряд з нами, котре впливає на всі сфери суспільного життя. Застосування сили для досягнення своїх прав, водночас позбавляючи прав інших, сам процес використання сили у крайніх формах охоплюється поняттям війна.

Війною вважається такий стан справ, коли суспільні відносини настільки загострились, що вбивство стає засобом досягнення поставлених цілей, і цей процес визначається як суспільно-політичне явище чи продовження політики насильницькими засобами. Війна, якщо відкинути філософські, соціологічні й політичні концепції цього поняття, завжди є не чим іншим, як процесом вбивства однією групою “людських особень” іншої для задоволення своїх інтересів чи потреб. Ця процедура вбивства розвивається інтенсивними темпами разом із розвитком людства. Не існує, на жаль, жодної нації, яка б мала індульгенцію у минулому, сьогоднішній та майбутньому від застосування проти неї процедури вбивства і використання нею цієї ж процедури.

Почуття справедливості було і поки що залишається критерієм оцінки використання цієї процедури, виправданням її в очах членів соціальних груп. Війна – це застосування сили, процедура вбивства, яка починає діяти після розв'язування воєнних дій. У процедурі розв'язування війни діють такі принципи: “вбий його, поки він не вбий тебе”, і більш цинічний: “вбий його, поки він не став сильнішим за тебе”. Ілюзія про те, що війна може бути справедливою, не витримує перевірки історією людства.

Забезпечити захист суспільства й індивіда від проявів насильства може лише сильний та ефективний державний механізм. Цей універсальний політичний аргумент завжди присутній при обґрунтуванні процесу створення, функціонування і модернізації систем безпеки. Посилуючи свій вплив у тій чи іншій сфері суспільного життя, держава тією чи іншою мірою апелює до потреби безпеки, пропонуючи її суб'єкту моделі, механізм найбільш повного її задоволення. Таке апелювання зумовлено обов'язковістю існування в будь-якій системі, в тому числі й со-

ціально-політичний, прямого і зворотного зв'язку між суб'єктом та об'єктом управління. Від суб'єкта управління – держави – вимагається декларувати мету безпеки і заходи по її досягненню, а від об'єкта управління – людини – прийняти політичне рішення про довіру чи недовіру цим заходам. Механізми, закладені в основу державної системи, включають подальшу схему соціально-політичних, соціально-економічних, соціально-правових та інших відносин по забезпеченню потреби безпеки. При прийнятті рішення відносно механізму забезпечення безпеки потрібно враховувати, що кожна система, незважаючи на розмір, специфіку діяльності та інші фактори, котрі визначають її характер, у своєму функціонуванні може мати небезпечні й надто шкідливі прояви як для внутрішнього, так і для зовнішнього її середовища. Система, яка слугує засобом боротьби з насильством у всіх його проявах, безумовно, повинна бути настільки сильною, щоб ефективно протистояти злу. Однак цей фактор має зворотний бік. Це загроза її деформації у негативних напрямках. Першою макросистемою, яка виконує функцію забезпечення соціальної безпеки для людини, є держава. Тому саме держава являє собою той механізм, який конструюється і підтримується у функціональному стані суспільством, конкретним членом цього суспільства, приймаючи за вищу мету забезпечення безпеки. Особливістю цього механізму є багатоаспектний, соціально-управлінський, примусовий характер.

Примус як засіб соціального регулювання, який набув гіпертрофованої форми, стає таким же небезпечним явищем, як і неприхована агресія. Гіпертрофована форма примусової функції передбачає створення в державній політиці “образу ворога”, як одного з компонентів державної ідеологічної будови, на якому базується принцип виправдання застосування насильства заради забезпечення потреби безпеки. Ворожість стає основним засобом, на якому будується система державного управління. Концепція “ворога взагалі” виконує функцію державної політичної доктрини. Експлуатація ворожості в обґрунтованих діях по забезпеченню безпеки стає повсякденною і необхідною умовою дії механізму примусу. Ідея “ворожості” в системі безпеки, побудованої на підґрунті виправдання застосування насильства заради досягнення мети загальної безпеки, виявляється всюди, у різних сферах суспільного життя: економічній, культурній, науковій та інших. У цьому разі ворог втрачає свої чіткі риси, його шукають у всіх сферах суспільного життя. Внаслідок визнання наявності в суспільстві образу внутрішнього ворога застосовується поділ суспільства на дві антагоністичні частини: тих, хто підтримує встановлену систему запропонованих цінностей (кон'юнктура підтримка), і тих, по відношенню до кого припустиме застосування насильства “ворогів”. Механізм досягнення загальної безпеки, який сягає гіпертрофованих розмірів у своїх організаційно-функціональних, правових, карних підсистемах, за

рахунок зменшення і знехтування морально-етичними, правовими нормами відносно права людини на життя, набуває антигуманного характеру. Звертаючись до категорії “об'єктивного ворога”, цей механізм передбачає вчинення масових злочинів. Образ “об'єктивного ворога” має конструкцію, в якій відсутні чітко окреслені риси ворога, його потрібно просто знищити.

Державна система, рухаючись шляхом непропорційного збільшення механізму примусу, проходить стадії зміцнення влади за рахунок своєрідного комбінування законності й застосування грубого насильства. Важливий момент – це прийняття надзвичайних законів і надання надзвичайних повноважень уряду, ліквідація або обмеження прав парламенту.

Визнання державою правових і демократичних засад свого конституційного устрою означає, що держава бере на себе обов'язок забезпечувати потребу безпеки, визнаючи і забезпечуючи при цьому право індивіда на захист. Гіпертрофована система забезпечення безпеки суспільства має оцінюватись як радикальні прояви організованої злочинності. Відповідно, це несе в собі небезпеку як для суспільства, в якому вона зароджується, так і для оточуючих спільнот, які оцінюють її в якості організованого насилля.

Список використаних джерел

1. Транснациональная организованная преступность – глобализованная нелегальная экономика / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.intelros.ru/reports/17956-transnacionalnaya-organizovannaya-prestupnost-globalizovannaya-nelegalnaya-ekonomika.html>.

В статтє акцентировано внимание на проблеме противодействия радикализации проявлений организованной преступности в современных условиях.

The article deals with the issue of combating radicalization manifestations of organized crime in the modern world.

Стаття надійшла до редакції журналу 30 жовтня 2014 року.